

Moment 7: Sociala lärmiljön

Referensdokument

Detta material ingår i Studiepaket Blindhet.

Innehåll

Moment 7: Sociala lärmiljön	1
Inledning	1
Gemenskap och delaktighet	1
Delaktighetsmodellen	1
Att stärka självkänsla och självständighet	3
Det sociala sammanhanget	5
Reflektionsfrågor	6
Referenser	7

Moment 7: Sociala lärmiljön

Det här momentet ger grundläggande information om vad som krävs för att skapa en tillgänglig social lärmiljö och för att främja delaktighet.

Inledning

Den sociala lärmiljön handlar bland annat om gemenskap, begripliga sammanhang, normer och attityder. Det här momentet bygger på en modell för arbete med delaktighet och ger grundläggande information om hur man kan arbeta för att skapa en tillgänglig social lärmiljö och stärka elevers självkänsla.

Gemenskap och delaktighet

Alla behöver ingå i ett sammanhang och känna gemenskap. Elever utvecklas genom att lära och umgås tillsammans, det är genom andra som vi får syn på oss själva. Barnkonventionens artikel 6 handlar om barnets rätt till utveckling. Barnet har inte bara rätt till fysisk utveckling utan också till psykisk och social utveckling (Barnombudsmannen, 2021).

Delaktighet gynnar välmående och lärande

Delaktighet handlar både om en egen upplevelse av att höra till och att få möjlighet att vara med. Delaktighet främjar välmående och måluppfyllelse (Skolinspektionen, 2018). Det saknas svensk forskning om hur elever med blindhet upplever delaktighet i skolan. Men i en avhandling, som till viss del berör psykisk hälsa hos elever med blindhet, framgår det att personer med blindhet upplever ensamhet och isolering i högre grad än seende personer (de Verdier, 2018). Även internationell forskning visar att personer med blindhet kan uppleva ensamhet och isolering (Augustad, 2017, Jessup et al., 2018, Huurre & Aro, 2000).

Delaktighetsmodellen

Genom att aktivt arbeta med delaktighet går det att förebygga ensamhet och isolering. Delaktighet är inget statiskt tillstånd utan kan skifta snabbt från en aktivitet till en annan. Under en anpassad lektion där mobiler används som ett verktyg kan eleven med blindhet vara mycket delaktig, men när klasskamraterna använder mobilerna under rasten kan känslan av delaktighet upphöra. Därför är det viktigt att fokusera på aktiviteten snarare än på individen. För att förstå begreppet delaktighet använder vi oss av analysverktyget delaktighetsmodellen som presenteras i skriften *Delaktighet – ett arbetssätt i skolan* (Szönyi & Söderqvist Dunkers, 2015). I delaktighetsmodellen har man brutit ned begreppet delaktighet i sex

aspekter: tillgänglighet, tillhörighet, engagemang, samhandling, autonomi och erkännande. Aspekterna hänger ihop och påverkar varandra.

Tre kulturer

Innan vi går in på de olika delaktighetsaspekterna vill vi belysa ett förhållningssätt som i delaktighetsmodellen benämns kulturer. I arbetet med delaktighet är det viktigt att vara observant på hur relationerna mellan elev och lärare samt mellan eleverna ser ut. De tre kulturerna är undervisningskultur, omsorgskultur och kamratkultur. Undervisningskultur och omsorgskultur beskrivs som vertikala relationer där en person är beroende av en annan. I kamratkulturen är man däremot i en jämbördig, horisontell, relation (Janson, 2004).

Blindhet kan medföra att eleven får en vertikal relation även med jämnåriga. Det kan visa sig genom att de ofta sysselsätter sig själva eller söker vuxenkontakt vilket kan tolkas som ett ointresse av andra jämnåriga och leda till ett utanförskap. Det är därför av stor vikt att arbeta för en horisontell kamratkultur. I det arbetet kan delaktighetsmodellen vara till hjälp för att få syn på vad som går att utveckla i verksamheten.

De sex delaktighetsaspekterna

Här följer en kort presentation av de sex delaktighetsaspekterna.

Tillhörighet – att formellt höra till en grupp

Om en elev är mottagen i grundskolan och går i en viss klass har eleven formell tillhörighet där. När en elev med blindhet är mottagen i skolan ställer det krav på att organisera verksamheten med tanke på övriga delaktighetsaspekter.

Tillgänglighet – att kunna ta sig fram och förstå vad som sker

Den fysiska miljön behöver vara tillgänglig för att en elev med blindhet ska kunna orientera sig och ta del av skolans olika aktiviteter. Sammanhangen behöver vara begripliga, så att eleven kan förstå syftet med olika aktiviteter och hur de ska genomföras. Det gäller både aktiviteter på raster och i undervisningen. Dessutom ska det sociokommunikativa samspelet vara tillgängligt. Samspelet handlar om begrepp, koder, regler, miner och kroppsspråk som kan vara svåra att uppfatta och förstå för en person med blindhet.

Samhandling – att göra något tillsammans

Begreppet samhandling betyder att man gör något tillsammans, att alla bidrar på olika sätt och är med i en gemenskap. En elev med blindhet som får enskild undervisning utanför klassrummet, med andra läromedel än den övriga klassen, blir därmed hindrad från samhandling.

Erkännande – att mötas med respekt

Erkännande handlar om kamratkultur och om hur en elev uppfattas av klasskamrater och lärare. Bristande erkännande kan leda till uteslutning och utsatthet. I grunden handlar det om attityder och normer som bland annat påverkar dina och klasskamraternas förväntningar på eleven med blindhet. Du som lärare kan hjälpa till att skapa en erkännande miljö där människor bemöts med grundläggande respekt och är medräknade i både ord och handling. I en sådan miljö bejakas olika åsikter och sätt att vara.

Engagemang – att känna sig involverad i aktiviteten

Engagemang är en aspekt av hur man upplever sin delaktighet. Hur upplevelsen blir beror på förutsättningarna. Många elever med blindhet sänker sina krav och väljer att inte delta (Janson et al., 2006). Omgivningen kan tolka det som att eleverna inte vill delta eller är nöjda med att inte vara med. Till exempel kan bristen på tillgång till anpassat och tillgängligt material på laborationer minska elevernas motivation och möjlighet att delta (Isaacson et al., 2016). Fråga hur eleven upplever sin möjlighet att vara engagerad i undervisningen och i samvaron med andra. När elever får förutsättningar att bli mer aktiva blir de också mer delaktiga i det sociala samspelet med sina kamrater (Supalo et al., 2016).

Autonomi – att vara självständig

Autonomi handlar om en persons möjligheter till självständighet och självbestämmande. Eleven ska till exempel kunna ta sig fram så självständigt som möjligt i lärmiljön och kunna söka upp de kamrater som hen vill. Autonomi minskar när lärmiljön inte är tillgänglig. Den som ger stöd till en elev med blindhet måste låta eleven försöka klara saker själv, men samtidigt avlasta när något blir för tidskrävande eller svårt. Skolan behöver anpassa stödet till elevens behov och önskemål (Jessup et al., 2018).

Att stärka självkänsla och självständighet

Skolor som prioriterar att arbeta medvetet och strukturerat med den sociala inkluderingen bidrar till att stärka självständighet, självkänsla och känsla av sammanhang.

Som alltid i skolan är det viktigt att vuxna som möter eleven har höga, positiva förväntningar på eleverna. Alla elever behöver få känna att omgivningen tror på dem och att de kan lära sig nya saker. Samtidigt behöver du och dina kolleger veta vad som medför svårigheter för att kunna förebygga dem genom planering.

Självkänsla

Självkänsla byggs när elever får känna att de kan och klarar av nya situationer, är aktiva och har möjligheter att påverka sin situation, istället för att passivt vänta på hjälp. Därför är det viktigt att uppmuntra elevens egen initiativförmåga. Tänk på att det inte i första hand är du eller någon annan person som ska hjälpa eleven eller göra saker åt eleven. Din roll är istället att uppmuntra till självständighet och ge elever goda förutsättningar att utvecklas.

Du kan bidra till att utveckla elevens känsla av kompetens genom att bygga på elevens starka sidor, till exempel genom att påminna om att eleven har klarat en liknande situation tidigare eller ge andra former av motivationsstöd. Det handlar om en balans mellan att skapa förutsättningar för självständighet och att ge nödvändigt och tillräckligt stöd för att eleven ska få uppleva känslan av att lyckas.

Självständighet

I Vygotskijs teori om lärande finns begreppet proximal utvecklingszon, alltså idén om vad som är nästa steg i lärandet (Vygotskij, 1978). Det kan vara hjälpsamt att tänka utifrån de här frågorna för att se vad elevens nästa steg är:

- Vad kan eleven själv, eller självständigt, idag?
- Vad kan eleven med stöd?
- Vad är eleven på väg att kunna själv?
- Vad kan eleven inte ännu?

Planera undervisningen så att eleven får stöd av en vuxen eller en kamrat för att få möjlighet att utveckla det som hon eller han inte klarar helt på egen hand ännu. Planera också för hur stödet ska fasas ut eller monteras ner. Var observant på tecken som tyder på att eleven är på väg mot nästa steg i lärandet eller ett mer självständigt sätt att arbeta i skolan. Det kan vara att eleven lyssnar och agerar på instruktioner, själv öppnar ett dokument på datorn eller frågar kompisens bredvid istället för en vuxen.

Dialog med eleven

Be eleven berätta om vilka situationer som hen tycker är svåra att klara utan stöd. Ställ även frågor om självständighet när det gäller socialt samspel och grupptillhörighet och vilket stöd eleven behöver från omgivningen för att spara tid och energi. Det kan till exempel handla om att eleven önskar ledsagning till idrotten eftersom det är mindre energikrävande än att förflytta sig på egen hand. Ett annat exempel kan vara att eleven vill ha en lista på länkar för att hitta information på internet i stället för att söka själv. Det är bra att utforma en långsiktig plan tillsammans med elever i alla åldrar utifrån elevens önskemål och behov.

Det sociala sammanhanget

För att bli delaktig i samspel är det viktigt att ta sig in i en grupp på ett socialt accepterat sätt. Ett framgångsrikt sätt är att bidra till den aktivitet eller det samtal som pågår utan att avbryta. Den som ska ta sig in behöver ha en uppfattning om vad aktiviteten eller samtalet handlar om (Garvey, 1984).

För den som inte ser saknas ofta information om vad som händer i samspelet mellan människor. Ungdomar med blindhet har beskrivit olika strategier för att få tillgång till just denna information. Först gäller det att hitta var kamraterna är och sedan lista ut vad de gör. Det finns svårigheter kring inträde som ungdomar med blindhet oftare upplever, det kan till exempel handla om obehaget att bli ignorerad, att inte få svar eller någon annan typ av respons. När synen inte finns är det verbala svaret eller den fysiska kontakten det enda sättet att veta om någon har lyssnat eller att kunna uppfatta någons gillande eller ogillande.

Främja socialt samspel

Du och dina kollegor kan ge goda förutsättningar för socialt samspel och relationsskapande, både under lektionstid och raster. Var uppmärksam på de sociala situationerna på gruppnivå: Vad är det som händer? Vad gör att eleven med blindhet blir mer eller mindre delaktig? Ta hjälp av aspekterna i delaktighetsmodellen om ni har behov av att analysera en situation.

Här följer några exempel som har visat sig vara hjälpsamma för relationsskapande:

- väl planerade grupparbeten under lektionstid
- att arbeta aktivt med gruppklimatet i klassen. Elevhälsan på skolan brukar kunna hjälpa till
- att arbeta med drama och kroppsspråk i klassen

- att det finns några mötesplatser på skolan där man som elev vet vad som finns att göra och där man kan hitta andra elever. Vid mötesplatsen behöver det finnas aktiviteter som fungerar för alla
- planerade rastaktiviteter vid någon av dagens raster där det finns en ansvarig vuxen. Dessa kan leda vidare till spontana aktiviteter.

Sociala koder

I det sociala samspelet är turtagning, ömsesidighet och perspektivbyte grundläggande och något som alla behöver få möjlighet att utveckla. När man inte får visuell feedback på sitt eget agerande tar det längre tid att förstå hur socialt samspel fungerar. Som vuxen kan du behöva ge stöd genom att syntolka en situation eller samtala om den i efterhand, men var observant på balansen mellan att vara stödjande och störande i relationen med klasskamraterna.

Elever med blindhet kan behöva öva på att vänta på sin tur, göra likadant som jämnåriga och att tänka sig in i andras situation. Oftast är det lättast att först öva med en annan elev eller en vuxen för att sedan utöka till en mindre grupp. Utan visuella ledtrådar är det lätt att missa de sociala koder och underförstådda regler som underlättar förståelsen av en specifik situation. Dessa ledtrådar gör att man, om man vill, kan finjustera sitt beteende för att passa in i en grupp. Målet är inte att alltid göra som alla andra, men med information om hur andra gör går det att göra aktiva val. Det kan handla om att känna till vilken typ av kläder klasskamraterna har, hur mycket smink som är lagom, hur man skyler sig med handduken i simhallen eller varför man vänder ansiktet mot någon som pratar för att visa att man är intresserad.

Reflektionsfrågor

Tänk utifrån de sex delaktighetsaspekterna:

- Hur kan du främja delaktighet under dagens olika moment: raster, genomgångar och grupparbeten?
- Eleverna i klassen arbetar med en gruppuppgift. Du ser att eleven med synnedläggelse inte är delaktig i uppgiften. Hur kan du främja hans delaktighet?

Nu har vi kommit till sista frågan i studiepaketet och då kommer vi tillbaka till en av de första frågorna.

- Tänk tillbaka på ett lektionstillfälle. Vad hade du gjort annorlunda om en av eleverna inte såg?

Referenser

- Augestad, L. B. (2017). Mental health among children and young adults with visual impairments: A systematic review. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 111(5), 411–425.
- Barnombudsmannen. (2021). *Det här är barnkonventionen*. Hämtad 25 januari 2022. www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/om-barnkonventionen/
- de Verdier, K. (2018). *Children with blindness: Developmental aspects, comorbidity and implications for education and support*. [Doktorsavhandling]. Specialpedagogiska institutionen, Stockholms universitet. [https://doi: 10.1111/aos.13631](https://doi.org/10.1111/aos.13631)
- Garvey, C. (1984). *Children's talk*. Fontana Paperbacks.
- Huurre, T. M. & Aro, H. M. (2000). The psychosocial well-being of Finnish adolescents with visual impairments versus those with chronic conditions and those with no disabilities. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 94(10), 625–637.
- Isaacson, M. D., Supalo, C., Michaels, M. & Roth, A. (2016). An examination of accessible hands-on science learning experiences, self-confidence in one's capacity to function in the sciences, and motivation and interest in scientific studies and careers. *Journal of Science Education for Students with Disabilities*, 19(1), 68–75.
- Janson, U. (2004). Delaktighet som social process. I A. Gustavsson, O. Mallander & M. Tideman (Red), *Delaktighetens språk* (s. 173–199). Studentlitteratur.
- Janson, U., Nordström, I. & Thunstam, L. (2006). *Funktionell olikhet och kamratsamspel i förskola och skola: En kunskapsöversikt*. Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Jessup, G., Bundy, A. C., Hancock, N. & Broom, A. (2018). Being noticed for the way you are: Social inclusion and high school students with vision impairment, *British Journal of Visual Impairment*, 36(1), 90–103.

- Skolinspektionen. (2018). *Att skapa förutsättningar för delaktighet i undervisningen*. <https://www.skolinspektionen.se/beslut-rapporter-statistik/publikationer/kvalitetsgranskning/2018/att-skapa-forutsattningar-for-delaktighet-i-undervisningen/>
- Supalo, C. A., Humphrey, J. R., Mallouk, T. E., Wohlers, H. D. & Carlsen, W. S. (2016). Examining the Use of Adaptive Technologies to Increase the Hands-On Participation of Students with Blindness or Low Vision in Secondary-School Chemistry and Physics. *Chemistry Education Research and Practice*, 17(4), 1174–1189.
- Szönyi, K. & Söderqvist Dunkers, T. (2015). *Delaktighet: Ett arbetssätt i skolan*. Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Vygotskij, L. S. (1978). *Mind and society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.